

MUZEUM RUCHU
REWOLUCYJNEGO
ODDZIAŁ MUZEUM
OKRĘGOWEGO
W BIAŁYMSTOKU

HISTORIA
LANCETEM PISANA

Czy skrót myślowy zawarty w tytule wystawy oddaje złożoność tematyki? Trudno jednoznacznie odpowiedzieć, bo w historii lancetem pisanej uczestniczą i ci, którzy nim władali i ci, którym przyszło się mu poddać. A i epoki były różne. Jakże odmienne warunki towarzyszyły prekursorom białostockiej medycyny: lekarzom rodziny Wiesiołowskich, którzy władali Białymstokiem w XVII w., czy medykom Branickich — d-rom Clementowi i Michelisowi. Jakie nowe obszary w swojej działalności odkryli lekarze w II poł. XIX w., jak wreszcie z ubiegłymi epokami porównać czasy niemalże nam współczesne — okres międzywojenny — gdy uświadomimy sobie kolosalny rozwój nauki i techniki medycznej, eksplozję demograficzną, powstanie nowych struktur społecznych.

Podstawowe okresy chronologiczne wydzielone na wystawie, to czasy gdy Białystok był rezydencją Branickich, z wliczeniem w ten okres panowania pruskiego; czasy zaboru rosyjskiego z I wojną światową łącznie; — okres międzywojenny. Zdawać sobie jednak należy sprawę z ciągłości całego procesu funkcjonowania służby zdrowia w Białymstoku: szpital Sióstr Miłosierdzia istniał w latach 1769—1842, dr J. Michelis praktykował w mieście za Branickich, panowania pruskiego i zaboru rosyjskiego. Również niektóre placówki służby zdrowia istniejące w Białymstoku w okresie międzywojennym swoimi korzeniami sięgają XIX w.

Za czasów Jana Klemensa Branickiego pierwszym lekarzem nadwornym w Białymstoku był dr Michał Clement, przybyły do pałacu hetmańskiego w 1739 r. W trakcie prowadzenia praktyki lekarskiej przy dworze, należał Clement do grona najbardziej wpływowych postaci z bezpośredniego otoczenia obydwojga Branickich, choć można przypuszczać, iż stosunki lepiej układały się pomiędzy nim a hetmanem, po którego śmierci w 1771 r. lekarz opuszcza miasto aby osiąść na stałe w Żabnie, ofiarowanym mu za zasługi przez Branickiego. Umiera w Warszawie w 1787 r. Do roku 1790 stanowisko lekarza nadwornego obsadzone było przez felczerów, z których żaden nie dorównał stawą swemu poprzednikowi ani następcy, którym został dr Jakub Michelis. W ciągu 30 letniej działalności w Białymstoku dał się poznać nie tylko jako znakomity lekarz, lecz również jako organizator i obywatel. Postać barwna, związana z masonerią, prekursor nowinek medycznych, założyciel w początkach XIX w. Instytutu Akuszeryjnego, który odnowiony w 1811 r. funkcjonował do 1837 r. Autor kilku prac z dziedziny położnictwa, wydanych m.in. w Supraślu. Umiera w 1820 r., w chwili gdy z dawnej fortuny Branickich pozostały jedynie wspomnienia, a rodu Gryfitów nie było już od lat w „Wersalu Podlaskim”. Jedynym pozostałym śladem działalności Branickich, a szczególnie Izabelli, która po śmierci męża sprawowała troskliwy mecenat nad ochroną zdrowia mieszkańców miasta, był szpital przy klasztorze Sióstr Miłosierdzia założony w 1769 r. Pierwsze wzmianki o budowie szpitala pochodzą z 1762 r. Musiał on odpowiadać wymogom współczesnej medycyny skoro podczas wizyty Stanisława Augusta Poniatowskiego w Białymstoku w roku 1793, król oprócz ofiarowanej sumy na rzecz szpitala w wysokości 12 000 złp., pozostawił w nim kilku ludzi ze swojej świty dla podratowania ich stanu zdrowia. Niestety, już w 1810 r. z pism administracji carskiej wynika, iż kłopoty finansowe doprowadzają placówkę do ruiny. Szpital został zlikwidowany przez zaborcę w 1842 r. a w budynku poszpitalnym zainstalowano „Hotel Stary”. Funkcjonował również w Białymstoku, założony w latach 70-tych XVIII w., szpital żydowski tzw. kahalny, wymieniony w inwentarzu miasta z 1772 r. Po zamknięciu szpitala Sióstr Miłosierdzia, był to jedyny szpital w Białymstoku. Dopiero w 1852 r. władze miejskie przy współudziale mieszkańców zorganizowały nowy szpital zwany okręgowym.

Opieka zdrowotna nad mieszkańcami rozwijającego się gwałtownie miasta pozostawiała wiele do życzenia. Nic więc dziwnego, że w II poł. XIX w. powstają tu z inicjatywy społecznej instytucje mające za zadanie poprawić istniejący stan rzeczy. W 1855 r. otwarto przytułek dla biednych i chorych, zarządzany przez duchowieństwo i inteligencję wyznania prawosławnego. Po likwidacji

zakładu Sióstr Miłosierdzia powstało Białostockie Towarzystwo Dobroczyńności, które nie przejęło niestety szpitala a swój wysiłek skierowało głównie na działalność charytatywną. W 1885 r. powstało towarzystwo opiekuńcze dla Żydów „Linax Hacedek” (z hebrajskiego — dyżury przy chorobach). Oprócz działalności dobroczynnej towarzystwo prowadziło wypożyczalnię narzędzi lekarskich, przychodnię lekarską, wreszcie otwartą w 1911 r. aptekę. Dobroczynny charakter miało „Towarzystwo Pomocy Biednym, Pań-Opiekunek”, zorganizowane przy współudziale Marii Comichau — żony znanego fabrykanta białostockiego. Bezpośrednią przyczyną powstania Towarzystwa był wybuch wielkiej epidemii tyfusu w końcu XIX w. w Białymstoku. W 1877 r. powstał białostocki Komitet Towarzystwa Czerwonego Krzyża, przy którym w 1902 r. utworzono Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia. Otwarta przez nie lecznica z ambulatorium obsługiwała szczególnie niższe warstwy społeczeństwa Białegostoku. Funkcjonowało również ambulatorium fabryczne dla robotników, lecz jego działalność była znikoma. Stanowisko lekarza fabrycznego z reguły było nieobsadzone. Działalność przemysłowej służby zdrowia ograniczała się często do raportów do władz gubernialnych o stanie zdrowia i higieny wśród proletariatu, a także o wypadkach w zakładach pracy. Sytuacja ta uległa poprawie w początkach XX w. wraz z powstawaniem kas chorych. Jednak już wcześniej mamy do czynienia z powstawaniem kas zapomogowych wśród robotników zakładów przemysłowych. Kasy te gromadziły fundusze, między innymi w celu wyptacania zasiłków chorobowych. Oddolna inicjatywa robotników spotkała się jednak z ostrym przeciwdziałaniem władz. Ogółem w przededniu I wojny światowej, w 1912 r., szpital okręgowy przyjął 669 chorych, lecznica Czerwonego Krzyża 250, szpital starozakonnych 695, ambulatorium Czerwonego Krzyża 9789, ambulatorium fabryczne 17 341, ambulatorium „Linax Hacedek” 4330 chorych.

Zastanawiając się nad składem społecznym ogółu osób korzystających z usług placówek służby zdrowia w Białymstoku nie możemy dojść do jednoznacznych wniosków. Bez wątpienia przeważającą liczbę stanowiły niższe warstwy społeczeństwa, ale było to spowodowane również kosztami prywatnego leczenia. Mimo, iż już w II poł. XIX w. z terenu Warszawy znane są fakty, iż osoby dobrze sytuowane leczyły się w szpitalach, nie wydaje się jednak abyśmy mieli do czynienia z podobnymi faktami również w Białymstoku. Niski poziom higieny, niejednokrotnie słaba fachowość personelu odstraszały ludzi zamożnych od szpitala. W szpitalu żydowskim w Białymstoku dopiero w 1863 r. dokonano podziału pomieszczeń dla chorych wewnątrz i chirurgicznie, a często kryterium tego wydzielenia przebiegało po linii: osób „niepiękną się zachowujących i smrodliwie”. Nie stosowano w praktyce zdobyczy budownictwa szpitalnego — wielkość sal, oświetlenia, usytuowania i kształtu budynków. Również samo wyposażenie szpitali budziło wiele zastrzeżeń. Jeszcze w roku 1911 w niektórych szpitalach warszawskich spotykało się sale operacyjne z drewnianą posadzką, stół operacyjny drewniany obity blachą, bruk bieżącej wody. Są to przypadki skrajne, bo istniały też szpitale z wyłożonymi marmurem posadzkami, nowoczesnym sprzętem medycznym itd. Białostockie lecznice znajdowały się na średnim poziomie, choć brak dokładniejszych danych co do ich stanu. Istotnym problemem była również mała ilość łóżek szpitalnych. W tej sytuacji dużą rolę odgrywali w mieście lekarze wolno praktykujący. Prasa białostocka zawiera szereg reklam lekarzy różnych specjalności. W 1912 r. w mieście praktykowało prywatnie łącznie ze stomatologami 57 lekarzy. Zatrudnionych w placówkach służby zdrowia było 47 lekarzy. Na wysokim poziomie pozostawało kształcenie średnich kadr medycznych. Duże zasługi na tym polu położyło Towarzystwo Czerwonego Krzyża, prowadząc kursy medyczne i sanitarne. W 1912 r. pracowało w mieście 39 wykwalifikowanych akuszerok.

Służba zdrowia w okresie międzywojennym została postawiona w innym wymiarze. Rozbudowano znacznie sieć szpitali i przychodni lekarskich. Do 1939 r. na terenie miasta istniały następujące placówki:

- 1) Szpital miejski św. Rocha — ul. Lipowa 43.
- 2) Szpital miejski — w 1939 r. włączony do szpitala św. Rocha — w Zwierzyńcu.
- 3) Szpital żydowski — ul. Warszawska 15.
- 4) Szpital PCK — ul. Warszawska 29.
- 5) Wojskowy Szpital Rejonowy.
- 6) Szpital więzienny.
- 7) Szpital zakaźny — włączony w 1920 r. do szpitala miejskiego jako oddział zakaźny.
- 8) Szpital skórno-weneryczny św. Łazarza — w 1936 r. włączony do szpitala św. Rocha — ul. św. Rocha 33.

Istniały też: pogotowie lekarskie przy Towarzystwie „Linus Hacedek” z przychodnią, przychodnie Kasy Chorych przy ul. Świętojańskiej, św. Rocha i Warszawskiej, lecznice okulistyczne i akuszeryjno-ginekologiczne, oraz przychodnie lekarzy specjalistów. W 1935 r. w całym województwie białostockim praktykowało 428 lekarzy, co dawało współczynnik jednego lekarza na 4060 mieszkańców. Szpitale dysponowały 2136 łózkami (1 łóżko na 815 mieszkańców) Z leczenia szpitalnego korzystało 19 334 osób (na jednego chorego 7,05 dnia).

Już od końca XIX w. istniały w Białymstoku zrzeszenia lekarzy. Pierwszym było, założone w 1885 r., Białostockie Towarzystwo Medyczne, którego działalność wyraźnie osłabła w pierwszych latach obecnego stulecia. Ożywieniu uległa od 1912 r. W „Gazecie Białostockiej” zaczęły ukazywać się artykuły oświatowe o tematyce higienicznej, adresowane do robotników białostockich. Wzmoczenie swej aktywności Towarzystwo zawdzięczało głównie dr Bohdanowi Ostromeckiemu, sprawującemu również funkcje radnego w Radzie Miejskiej. Towarzystwo opiniowało raporty o stanie higienicznym miasta, m.in. przydatności wody z białostockiego wodociągu do spożycia. W 1918 r. powołano w Białymstoku Oddział Polskiego Towarzystwa Walki ze Zwyrodnieniem Rasy, przemianowane w 1923 r. na Towarzystwo Eugeniczne. Główne kierunki działania skoncentrowane były na walkę z chorobami wenerycznymi, alkoholizmem, nierządem. 9.VII. 1924 r. powstało w Białymstoku Polskie Zrzeszenie Lekarzy, stawiające sobie za główne cele podnoszenie wiedzy i etyki lekarskiej. Z PZL współpracowało blisko, założone w 1925 r., Towarzystwo Przeciwgruźlicze. Mimo jego działalności gruźlica pozostała główną chorobą społeczną, czego dowodzą dane z 1935 r. W tym roku w województwie białostockim zmarło na gruźlicę 2271 osób chorych zarejestrowanych w przychodniach było 11 960, udzielono 57 015 porad. Szpitale dysponowały 62 łózkami dla chorych na gruźlicę, w 1935 r. leczono szpitalnie zaledwie 246 chorych. Taki stan rzeczy spowodowany był fatalnymi niejednokrotnie warunkami pracy, jak również niskim standardem mieszkań.

Należy zauważyć, że służba zdrowia w Białymstoku okresu międzywojennego dokonała znacznego postępu i to zarówno w sferze świadczenia usług lekarskich, jak i profilaktyki. Dokonywano szczepień ochronnych, roztańczano w ramach istniejących warunków opiekę nad matką i dzieckiem. Zainicjowano również, za sprawą dr Wacława Szaykowskiego, ideę świadomego macierzyństwa, która to wywoływała wiele kontrowersji.

Wystawa kończy się na 1939 r. Warto jednak wspomnieć postawę lekarzy w czasach II wojny światowej, tragiczny los lekarzy pochodzenia żydowskiego. Zmiany ustrojowe w Polsce po 1944 r., jak również powstanie w naszym mieście Akademii Medycznej otworzyły nowy okres w dziejach białostockiej medycyny.

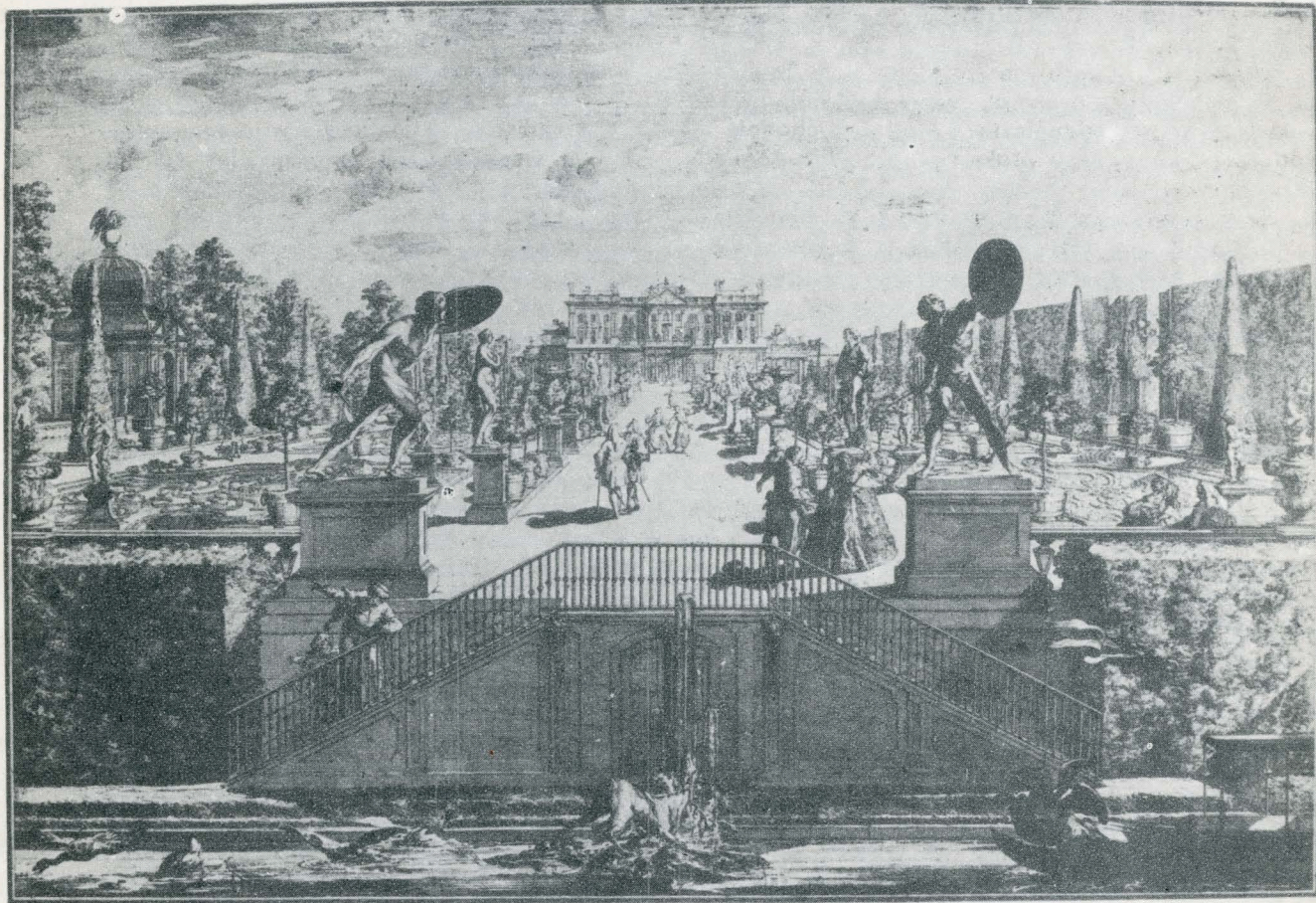
Andrzej Lechowski

Opracowanie informatora i scenariusza wystawy Andrzej Lechowski

Opracowanie plastyczne wystawy, informatora, plakatu i zaproszenia Marek Matkowski

Zdjęcia i reprodukcje Andrzej Ciulkin, Wojciech Dobrański

Ekspozyty ze zbiorów: Głównej Biblioteki Lekarskiej w Warszawie, Muzeum Okręgowego w Białymstoku, dr J. Kuźmińskiego.

1. Pałac Branickich XVIII w. Medzioryt M. Rentza.

187.621

ROZPRAWA HISTORYCZNA
O
SZTUCE POŁOZNICZEY,

IEY WZROSCIE I POTRZEBIE WY-
DOSKONALENIA ONEY.

W DZIEŃ ROCZNICY WSTĄPIENIA NA TRON
NAYIASNIEYSZEGO

ALEXANDRA I.

IMPERATORA I SAMOWŁADZCY WSZECH ROSSYY,
dnia 12 Marca 1811 roku, przy otworzeniu nowo
erygowaney szkoły Akuszeryi,

M I A N A

PRZEZ

JAKOBA FELIXA DE MICHELIS

NADWORNego SOWIETNIKA, CZŁONKA BIAŁOSTO-
CKIEGO LEKARSKIEGO WYDZIAŁU, DYREKTORA
INSTYTUTU AKUSZERYI.

W WILNIE

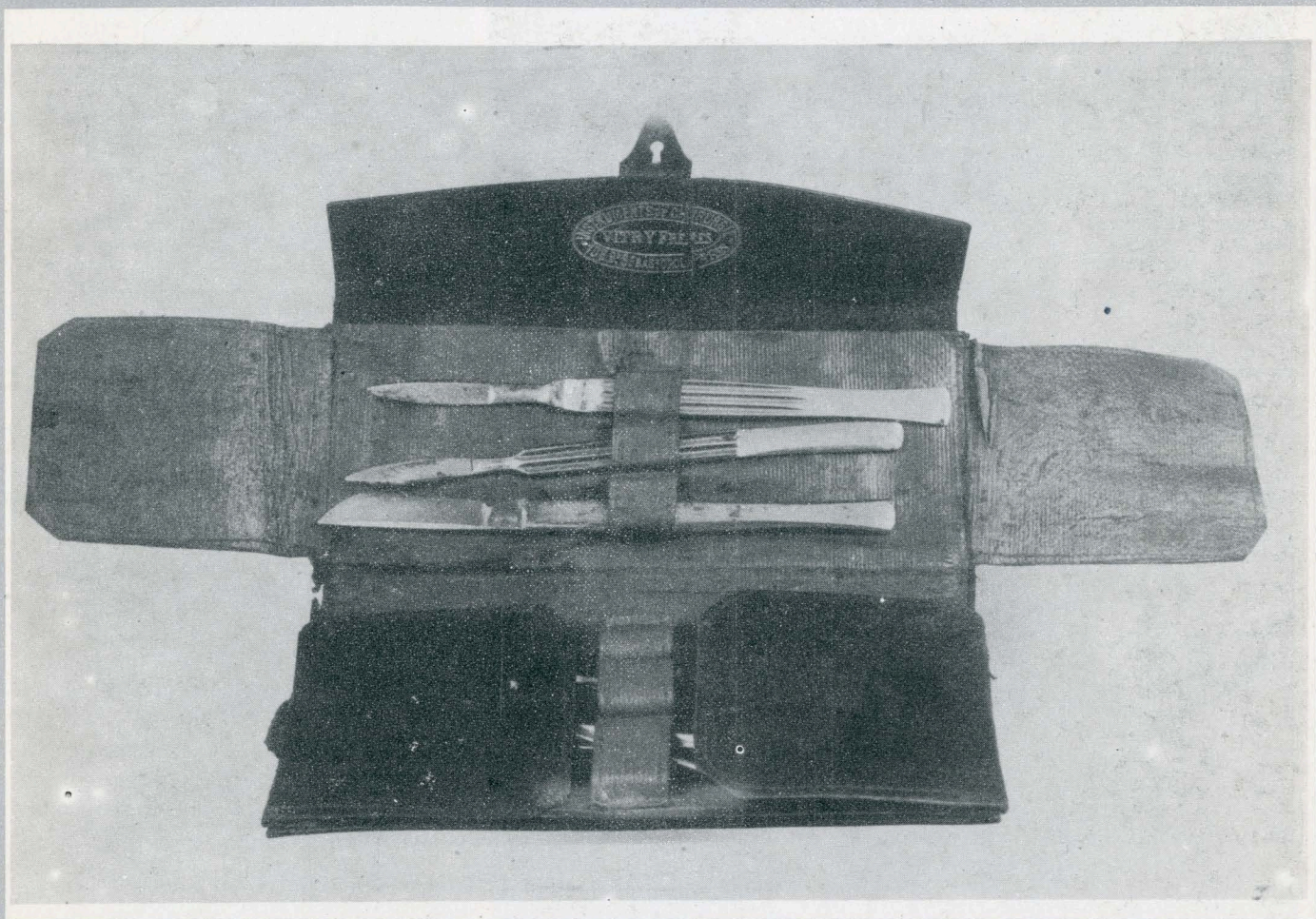
DRUKIEM IÓZEFA ZAWADZKIEGO:

1 8 1 1.

2. Karta tytułowa książki lekarza
białostockiego J. Michelisa (ze
zbiorów Biblioteki Narodowej w
Warszawie).

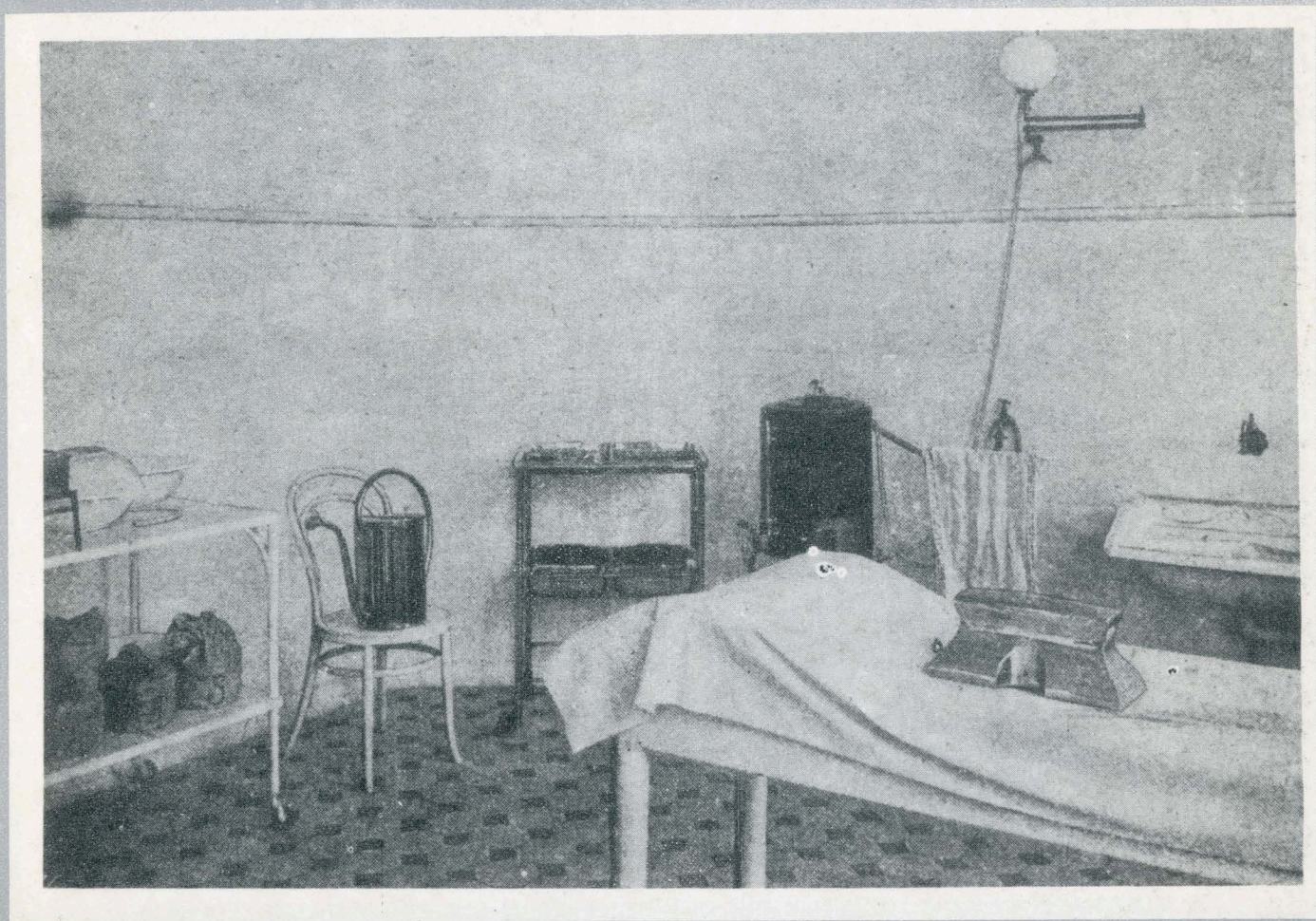
3. Klasztor Sióstr Miłosierdzia w Białymstoku. Grafika Cz. Sadowskiego.

4. Podręczny zestaw narzędzi chirurgicznych z przełomu XIX i XX w.

5. Naczynie apteczne. Baranówka 1896.

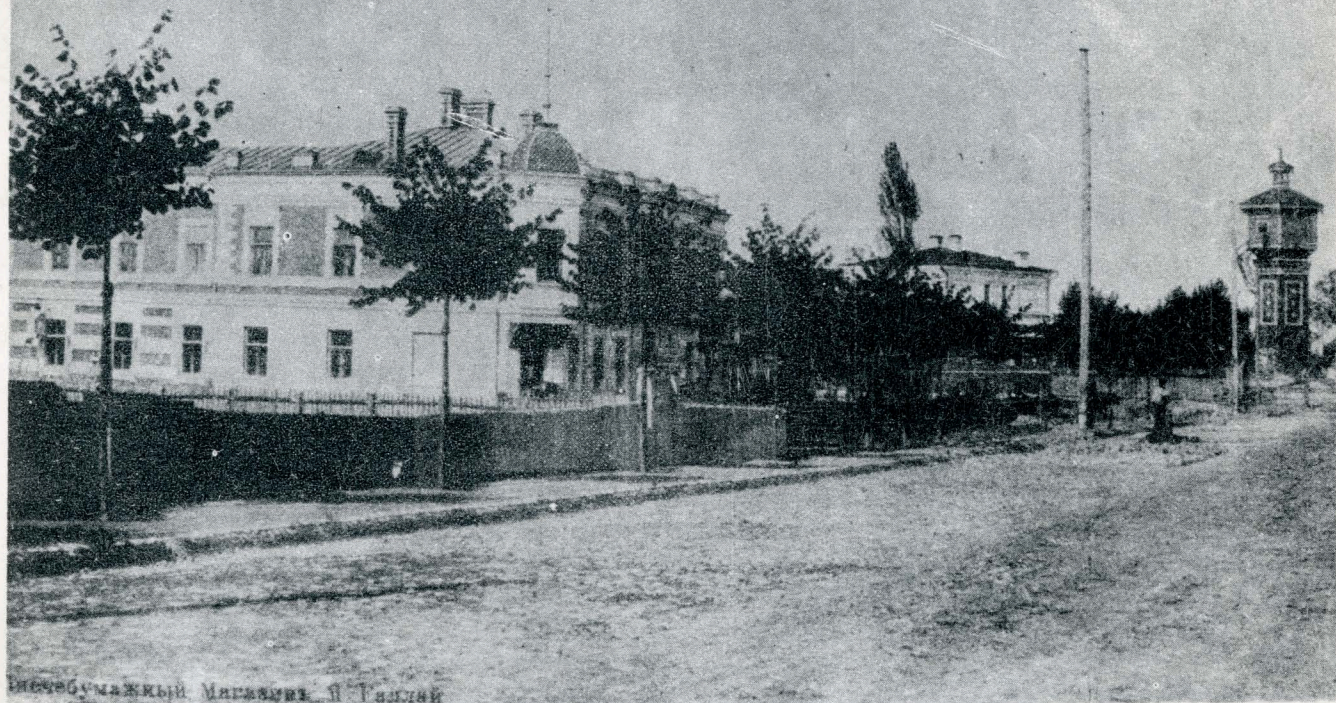
6. Sala operacyjna ok. 1900 r.

Białystok - Nikolaistraße
Бѣлостокъ - Николаевская ул.

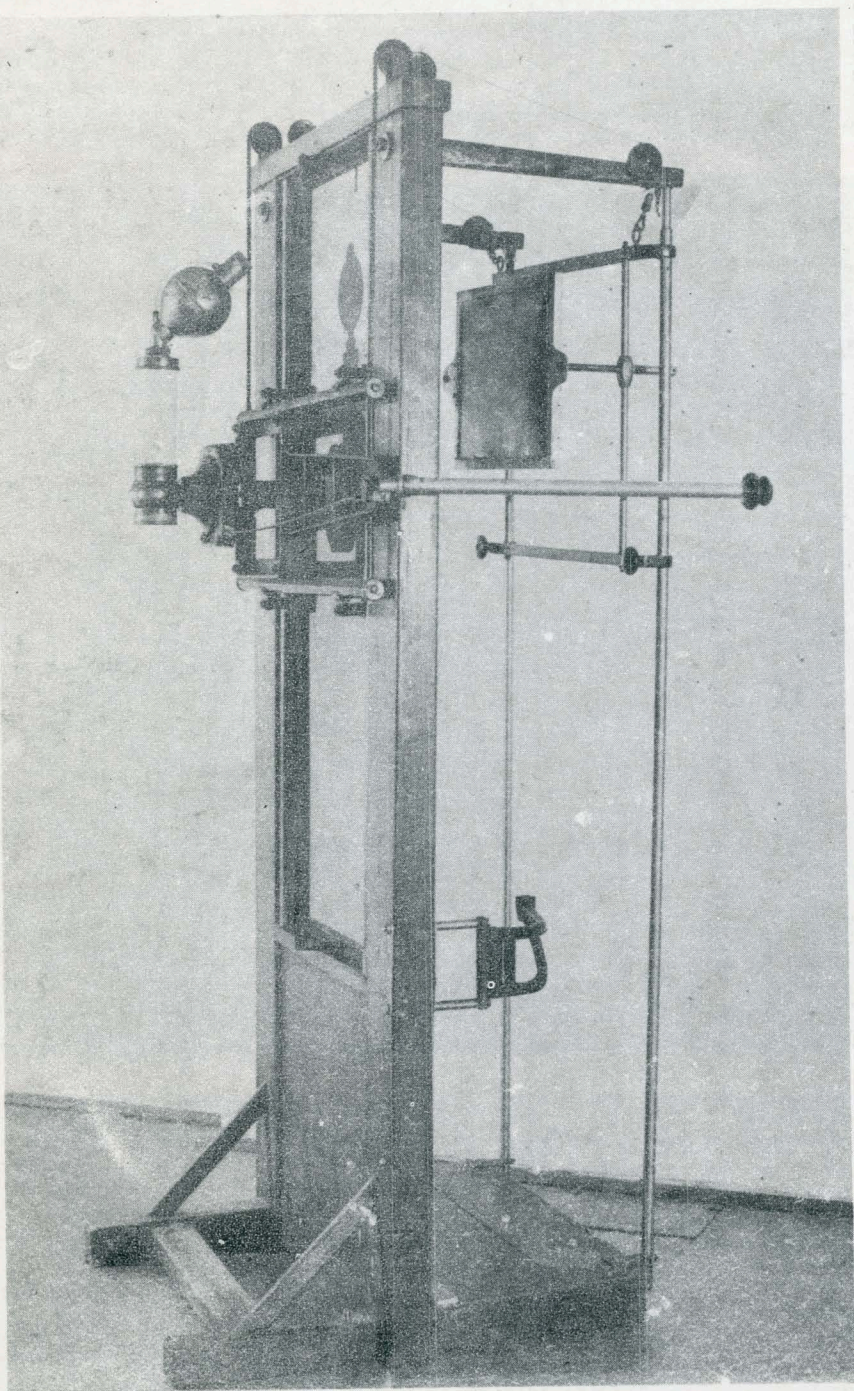

7. Białystok, ul. Mikołajewska (obecnie Sienkiewicza), pocz. XX w.

Бѣлостокъ — Старо-Шоссейная улица
Białystok — La rue de la vieille chaussée

8. Szpital św. Łazarza przy ul. Nowoszosejnej (obecnie Manifestu Lipcowego) w Białymstoku, pocz. XX w.

9. Aparat Roentgena ok. 1916 r.
(ze zbiorów dr J. Kuźmińskiego).

WDK Białystok. Zam. 501/83.N.400.C-5